

Сыдыков Б.К.

СКУЛЬПТУРА ЖАСООНУ ҮЙРӨНҮҮДӨ ТАРБИЯ БЕРҮҮНҮН ЭСТЕТИКАЛЫК ИШ ЖҮРГҮЛӨРҮ ЖАНА ЖАШ БАЛДАРДЫН АР ТАРАПТУУ БИЛИМ АЛУУСУНУН МАКСАТЫ

Сыдыков Б.К.

ЗНАЧЕНИЕ ЛЕПКИ В ВОСПИТАНИИ ВСЕСТОРОННЕГО РАЗВИТИЯ РЕБЕНКА В ПРОЦЕССЕ ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОСПРИЯТИЯ

В.К. Sydykov

THE VALUE OF MODELING IN THE EDUCATION OF COMPREHENSIVE DEVELOPMENT THE CHILD IN THE PROCESS OF AESTHETIC PERCEPTION

УДК: 373.2

Скульптура искусствосунун ар кандай түрлөрүнө балдарды тартуу процессинде таанып билүүчүлүк жөндөмдүүлүктөрдү өнүктүрүү. Айлана чөйрөнү курчап турган дүйнөнү, коомдук көрүнүштөрдү, жаратылыш ааламынын кубулуштарына маани берип жана жүрөктөн туюп, жашоого сулуулуктун көзү менен кароого балдарды тарбиялоонун максатындагы иш аракеттер жөнүндө.

Негизги сөздөр: тарбия, кызыгуу, скульптура, кесиптер, процесс, искусство.

Характерная черта изобразительного художественного творчества заключается в том, что выразить какое-либо явление можно только создав изображение. Кроме того необходимо развивать эстетическое восприятие, которое направляется в первую очередь на предмет целом, на его эстетический облик на стройность его формы, красоту, цвета, тонкость деталей и т.д.

Ключевые слова: воспитание, интерес, скульптура, специальность, процесс, искусство.

A characteristic feature of fine art creativity is that to Express any phenomenon it is possible only by creating a image. Additionally, you must develop an aesthetic perception, which is directed primarily to the subject of the whole, its aesthetic appearance in the harmony of his shape, beauty, colors, fine details, etc.

Key words: education, interest, sculpture, specialty, process, art.

Скульптуранын чыгармасын тандап алуу менен, алардын балдарга оң таасир тийгизиши тууралуу кам көрүү керек. Аларда балдарды кандайдыр бир сезимге алып келе турган турмуш көрүнүштөрү жана окуялары чагылдырылышы керек балдарга көрсөтүп жаткан искусство чыгармасынын мазмуну бай жана ар түрдүү болушу абзел. Бирок ар бир эле скульптура балдарга жеткиликтүү эмес: аларда балдарга түшүнүксүз сезимдер жана мамилелер берилиши мүмкүн, бул тууралуу дайыма эстеш керек. Искусствону кабылдоо акырындык менен жүрөт. Ошондуктан мектепке чейинки балдар үчүн сунушталган чыгармаларга бир катар талаптар коюлат. Скульптура чыгармалары тигил же бул белгилери боюнча балдарга түшүнүктүү болушу керек ким же эмне сүрөттөлгөндүгү, ал эмне жасап жаткандыгы, кыймыл-аракет кайда жана качан жүрүп жаткандыгы так жана ачык болушу жөндүү. Чыгарманы түшүнүү үчүн композиция олуттуу мааниге ээ. Негизгисин, башкысын так бөлүп көрсөтүү бүтүндүктү кабылдоону жана сүрөттөлгөндү түшүнүүнү жеңилдетет.

“Скульптура менен балдарды тааныштыруунун зарылдыгы анын тарбиялык жагы менен гана байланыштуу эмес. Балдардын кабылдоо процессинде скульптуранын тилин, анын таасирдүү каражаттарын жана сүрөттөөнүн ыкмаларын өздөштүрүшөт. Мындан сырткары бала адамзат тарабынан топтолгон социалдык тажрыйбага жетишет”¹.

Скульптура жөнүндө балдар кандай билимдерге ээ болушу керек?

Биринчи кенже топто улуттук оюнчуктарга кызыгуу, алар менен ойноого калоо пайда болот.

Экинчи кенже топто улуттук оюнчуктарга кызыгуу гана эмес, формалардын ар түрдүүлүгүн, сүрөттөрдүн түсүн көрүүгө, бул эмне оюнчук экендигин түшүнүүгө кызыгуу пайда болот.

Ортоңку топто айрым элдик оюнчуктары (куурчактарды) билет, алар тууралуу айтып бере алат; топто жайгашкан кичине скульптураны көрсөтө алат, ага искусство чыгармасы катары мамиле жасайт; скульптураны скульптор жасаарын билет.

Жогорку топто улуттук оюнчуктар кандай материалдан жасалаарын билүү менен алардын таасирдүүлүк каражаттарын түшүнөт (оюнчукту кооз жана кызыктуу кылган форма, пропорция, кыймыл, кошумча материалдар тууралуу билет). Жакынкы парктагы экскурсия учурунда скульптура тууралуу айтып берген тарбиячынын аңгемесин кунт коюп угат; фотографиялардан, слайддардан скульптураны тааныйт; скульптура жөнүндөгү аңгемелешүүгө кошулат.

Мектепке даярдоочу топто улуттук оюнчуктарды түшүнөт жана барктайт; айрым өндүрүш кесиптерин билет жана айырмалайт; улуттук оюнчуктар, анын мазмуну жана таасирдүүлүгү тууралуу өз алдынча айтып берет; скульптура кандай болоорун (улуттук, кичине формада, монументалдык) билет; скульптураны карай билет (бардык жагына чыгуу, таасирдүүлүк каражаттарына көңүл буруу).

“Скульптура менен балдарды тааныштыруу бардык курактык топтордо маанилүү орунга ээ. Кичине жана ортоңку топто – бул декоративдик-колдонмо искусствонун предметтери жана кичине

¹ Орловский Г.И. О художественном образовании учителя рисования. - Л., 1962. - С. 116.

формадагы скульптура чыгармалары кирет”.²

Жабыштырып же оюп жасоодогу образды түзүү балдар дароо жетишүүгө ээ болбогон пластика менен (кырып, оюп, жууруп чаптоо менен) байланыштуу. Бирок, жогорку топтогу куракта балдар форманын сүрөтүн салуунун салмактуулугун түшүнө башташат. Бул үчүн балдар скульптураны кароо менен бир көлөмдөн башкасына өтүүнү абада көрсөтүү менен колдордун кыймылына үйрөнүшөт. Бүтүндөй скульптураны кароо менен аны бөлүктөргө бөлүшөт. Чондордун жардамы менен бир формадан экинчисине кантип өтүү жыйынтыгына келет. Скульптура композицияга балдарды үйрөтүү үчүн чоң мүмкүнчүлүктөрдү ачат. Балдарды төрт жашынан баштап скульптуранын мазмунун жана анын таасирдүүлүк каражаттарын түшүнүүгө үйрөтөт, беш жана алты жаштагы балдарда сүрөттөөчү искусство катары скульптура жөнүндө түшүнүк калыптанат; образдын мүнөзүн берүүчү көркөмдүктүн каражаттары бөлүп көрсөтүүгө үйрөнөт. Көп фигуралуу композицияларды карап чыгуу предметтердин ортосундагы байланышты көрүү жөндөмүнө жана аларды таканчыкка коюуга үйрөнөт.

Ачык берилген аракетти кабылдоо балдарга абдан жеткиликтүү, ошондуктан скульптура менен тааныштырууда кыймылдын мүнөзүнө, фигураларды орнотууга, кебетени чагылдырууга көңүл буруу керек. Аракеттин мүнөзүн так айтууга жана аныктоого балдарды үйрөтүү абдан маанилүү. Жанрдык мүнөздөгү скульптуралар бар, мисалы, “Кыз тоокторго жем берип жатат”, “Лыжачы”; жомоктук образдар: “Аяз кыз”, “Бала менен козу”, “Чоң Ата менен небере”, “Найман Эне” (Сыдыков Б.К.)

“Балдар скульптуралык фигураларды кароодо жаныбарлардын образын жаратылгандай берген скульптурага артыкчылык беришет. Жаныбарларды, канаттууларды сүрөттөгөн скульптуралардын топтомона (наборуна) ээ болуу өтө маанилүү”.³

Скульптура менен балдарды тааныштыруу боюнча ишти баштоодон мурда балдар бакчасынын коллективи скульптура жөнүндөгү өз түшүнүктөрүн кеңейтиши керек (көрсөтмөлөргө, музейлерге, баруу, скульптура тууралуу чыгармаларды окуу); кичине формадагы скульптуралар жана улуттук пластика менен методикалык кабинеттерди толтуруу, скульптура жөнүндөгү китептерди алуу.

Кичине формадагы скульптуралар жана улуттук пластика менен тааныштырууну материалы жана мазмуну боюнча ар түрдүү кичинекей формадагы скульптуралардан турган кичинекей көргөзмөдөн баштаса болот. Көргөзмөнү ата-энелердин жардамы менен толуктаса болот. тарбиячы бардык балдарды көргөзмөгө барууну жана скульптуралык иштерди көрүүгө чакырат. Балдар мини-скульптураларды кызыгуу менен көрүшөт, суроолорду беришет,

көркөм каражаттарды колдонуу менен искусство чыгармаларын баяндашат. Көргөзмөдөн кийин скульптура деген эмне, аны ким жасайт, скульптура китептик иллюстрация менен живопистен эмнеси менен айырмалана тургандыгы тууралуу балдар менен аңгемелешүү өткөрүлөт. Эгер балдар жооп бере албаса, мугалим скульптура сүрөттөн айырмаланып көлөмдүк-мейкиндик аркылуу сүрөттөлөөрүн жеткиликтүү түшүндүрөт, балдар менен бир канча фигураларды карап көрүп, скульптура ар кандай материалдардан (таштан, фаянстан, чоподон, гипстен, жыгачтан ж.б.) жасалаарын түшүндүрөт. Андан соң жогорку топтогу балдарга көргөзмөдө коюлган калган фигуралар кандай материалдан жасалгандыгын өз алдынча аныктоону сунуштайт. Образдын мүнөзүн берүүчү таасирдүүлүктүн каражаттарына балдардын көңүлүн буруу абдан маанилүү. Мисалы, фаянстан жасалган “Мамалак” скульптурасын көрүү менен, бирге эле скульптор каармандын коркунучун кандай бергендигин көрсөтүү керек.

Түздөн-түз билим берүүчүлүк ишмердүүлүктүн жүрүшүндө балдар өздөрү скульптор болуп калат жана көргөзмөнү камырдан жана топурактан жасалган мини-скульптуралары менен толуктай алышат. Скульптуранын таасиринин алдында мектепке чейинки курактагы балдар аракетте фигураларды сүрөттөөнү тезирээк өздөштүрөт. Алардын иштери ачык жана таасирдүү боло баштайт.

Ошентип, скульптура өзүнүн терең мазмуну, таасирдүү каражаттары жана социалдык тажрыйбасы менен баланы байытат, кооздукту кабылдоо жөндөмүн өнүктүрөт, көркөм табиттин баштапкы негиздерин салат.

Скульптура жөнүндөгү элементардык билимдер корутунду жасоого, ой жүгүртүүгө, пластикалык образдарды салыштырууга мүмкүндүк берет. Скульптуралык материалдардын көп түрдүүлүгү (таш, жыгач, металл, керамика) балдардын сенсордук тажрыйбасын олуттуу байытат, ал эми кичине формадагы скульптуралардын кичине көлөмдөрү ар бир окуучунун кабылдоосуна аны жеткиликтүү кылат. Жанрдын кичине формадагы скульптуралары мектепке чейинки курактагы балдарды эстетикалык жактан гана байытпастан, ошондой эле жаныбарлар жөнүндөгү жаңы билимдерди алууга аларга мүмкүнчүлүк берет. Буга маанилүү даражада жабыштырып жасоо боюнча сабактар, скульптура боюнча чыгармачыл аңгемелерди түзүү жардам берет, анткени процессте эстетикалык баалоонун, баштапкы ой жүгүртүүнүн балдардагы калыптануусу жүрөт.

“Мектепке чейинки билим берүүнүн азыркы системасы балдарды окутуу жана тарбиялоо үчүн көп сандагы варианттуу жана альтернативалуу программалар колдонулат. Мектепке чейинки балдарды окутуу жана тарбиялоо процессине мамилелер абдан эле ар түрдүү, бирок айланасындагы адамдарга, курчап турган дүйнөгө аяр мамиле жасаганга жөндөмдүү акылдуу, мээримдүү, чыгармачыл адамды тарбиялоо бул методичканын негизги максаты болуп

² Сакулиной Н.П. Методика обучения рисованию и аппликации в детском саду. - М., 1966. - С. 64.

³ Сакулиной Н.П. Методика обучения рисованию и аппликации в детском саду. - М., 1971. - С. 95.

саналат”⁴ “Балалык”, “Күн желеси”, ”, “Балдара бакчасында окутуунун жана тарбия берүүнүн программасы” комплекстүү программалары искусство чыгармалары, анын ичинде скульптура менен мектепке чейинки балдарды тааныштыруу үчүн кеңири мүмкүнчүлүк берет. Методичканын негизги максаттар катары мектепке чейинки курактагы балдардын интеллектуалдык, денелик, эмоционалдык, адеп-ахлактык, эрктик, социалдык-инсандык өнүгүшүн камсыздоону эсептесек болот.

Программада “Бала көркөм адабияттын, сүрөт искусствосунун жана музыканын дүйнөсүндө” деген бөлүм бөлүнүп көрсөтүлгөн. “Көркөм чыгармачылык” бөлүмүнүн милдети - мектепке чейинки курактагы балдарды искусство чыгармалары, анын ичинде кичине формадагы скульптуралар менен тааныштыруу. Мында төмөндөгүлөр жүрөт:

- көркөм образдарды (искусство чыгармаларындагы) жана эстетикалык объект катары предметтерди (көрүнүштөрдү) эстетикалык кабылдоону өнүктүрүү;
- көркөм материалдар жана инструменттер менен эркин эксперимент жасоо үчүн шарттарды түзүү;

- искусствонун универсалдуу “тили” – көркөм-образдуу таасирдүүлүктүн каражаттары менен тааныштыруу;

- индивидуалдуу көркөм-эстетикалык тажрыйбаны байытуу;

- балдардын ишмердүүлүгүнүн жемиштүү түрлөрүндө көркөм-чыгармачылык жөндөмдүүлүктөрдү өнүктүрүү;

- көркөм табитти жана гармониянын сезимин тарбиялоо;

- курчап турган дүйнөнү көркөм-эстетикалык өздөштүрүүдө көп аспектилүү жана кызыктуу активдүүлүк үчүн шарттарды түзүү;

- дүйнөнүн эстетикалык картинасын жана “МЕН- концепциялар – жаратуучунун” негизги элементтерин калыптандыруу;

Жабыштырып жасоо өзүнчө топко бөлүнгөн.

1. Биринчи кенже топ (эки жаштан үч жашка чейин). Балдарды жабыштырып жасоого кызыктыруу. Пластикалык материалдар менен тааныштыруу: чопо, пластилин, пластикалык масса жана башка Чопого артыкчылык берүү менен бирге материалдарды колдонууга балдарды үйрөтүү. Кол менен иштөөнүн алгачкы жөнөкөй элементтерин көрсөтүү.

2. Экинчи кенже топ (үч жаштан төрт жашка чейин). Жабыштырып жасоого кызыгууну калыптандыруу. Чопо, пластилин, пластикалык массанын касиеттери жөнүндө жана жабыштырып жасоо тууралуу түшүнүктөрүн бекемдөө. Бүтүндүктүн бөлүктөрүн бириктирүүгө үйрөтүү.

3. Ортоңку топ (төрт жаштан беш жашка чейин). Жабыштырып жасоого болгон кызыгууну улантуу, Чоподон жабыштырып жасоо жөндөмдөрүн жакшыртуу. Мурда үйрөнгөндөрүн андан ары өнүктүрүү. Кылдат жабыштырып жасоонунун ыкмаларын

бекемдөө.

4. Жогорку топ (беш жаштан алты жашка чейин). Ар түрдүү материалдардан: чопо, пластилин, пластикалык массадан жабыштырып жасоонун өзгөчөлүктөрү менен балдарды тааныштырууну улантуу. Тааныш предметтер боюнча жана натура менен жабыштырып жасоо жөндөмүн өнүктүрүү. Кичинекей деталдарды жабыштырып жасоо жөндөмүн калыптандырууну улантуу. “Элдик декоративдик-колдонмо искусствонун предметтерине кызыгууну жана эстетикалык мамилени калыптандыруу. Жаныбарларды, канаттууларды жабыштырып жасоого үйрөтүү.

Жогоруда айтылгандарды жыйынтыктоо менен, искусствонун дүйнөсүнө алып кирүүгө аракеттер жасалгандыгын белгилеп кетүү керек”⁵.

Сүрөт искусствосунун ар кандай түрлөрүнө балдарды тартуу процессинде таанып билүүчүлүк жөндөмдүүлүктөрдү өнүктүрүү, курчап турган дүйнө: коомдук көрүнүштөр, жаратылыш ж.б. жөнүндөгү билимдерди тактоо жүрөт.

Сүрөттөн, графикадан, скульптурадан көркөм образды кабылдоо сүрөт искусствосу үчүн мүнөздүү көптөгөн түшүнүктөрдү тактоого жардам берет. Мектепке чейинки кенже курактан баштап эле балдарда искусствонун чыгармаларына, анын ичинде скульптурага эмоционалдык көңүл буруу пайда болот. Балдар скульптура эмне экендигин, ал эмне үчүн керек экендигин, скульптор деген ким экендигин билишет. Скульптура кандай материалдан жасалгандыгын айырмалай алышат. Алар скульптуранын түрлөрүн билишет. Скульптуранын чыгармалары көбүнчө кыймылдагы образдарды берет. Скульптура предметтин үч өлчөмдүк сүрөттөлүшүн чагылдырат. Скульптураны ар тараптан кароого болот, ошондуктан аны фигуранын сөлөкөтү, анын жандоолору, кыймыл-аракети жакшы кабылдангандай кылып коюу керек. “Балдар бакчасында балдар негизинен кичине формадагы скульптуралар менен таанышышат”⁶.

Скульптура менен таанышуу бардык курактык топтордо жүрүшү керек. Элдик чеберлердин иштерин жана кичине формадагы скульптуралардын сүрөтчүлөрүнүн чыгармаларын кароодо балдардын көңүлүн ар бир фигуранын таасирдүү жагына: форманын пластикалык өзгөчөлүгүнө, фактуранын, кичине деталдардын, динамиканын сүрөттөлүшүнө бурабыз. Бул максатта ар кандай материалдардан: фарфор, керамика, жыгач, металлдан жасалган кичине скульптура пайдаланылат.

“Предметтердин, адамдардын, жаныбарлардын, көлөмдүк формасын берген скульптура менен тааныштырууда каармандын мүнөзүн чагылдырууга бардык көңүл бурулат. Жаныбарларды, канаттууларды сүрөттөгөн топтомго (наборго) ээ болуу маанилүү. Кээ бир оюнчуктарды скульптуралык деп атоого болот. Булар: түстүү фарфор оюнчуктар, богороддук

⁵ Сыдыгалиев Ж.С. Сүрөттү окутуунун байыркы методдору. - Б., 2009. – 175-б.

⁶ Сакулиной Н.П. Методика обучения рисованию, лепке и аппликации в детском саду. - М., 1966. - С. 101.

⁴ Баженова И.Н., Амонашвили Ш.А., Лысенкова С.Н., Волков И.П. ж.б. - Ф., 1989. – С. 107.

чеберлердин иштери (адамдардын, жаныбарлардын фигуралары), колдонмо кол өнөрчүлүктүн түрлөрү ж.б.⁷

Ошентип, чыныгы жогорку искусствого балдарды эрте аралаштыруу болмушту эстетикалык кабылдоосунун пайда болушуна жардам берет. Эстетикалык тарбия берүү максатында кичине формадагы скульптуралар менен балдарды тааныштыруу проблемасы боюнча программаларга анализ ар бир методикалык колдонмонун өзгөчөлүктөрүн, педагогикалык процессти уюштурууга мамилелердин ар түрдүүлүгүн ачты. Алардын ар бири өзүнчө өзгөчөлүккө

ээ болуп турат жана балдардын жаш курак өзгөчөлүгүнө басым жасоо менен изилдөө жүргүзүлдү.

Адабияттар:

1. Орловский Г.И. О художественном образовании учителя рисования. - Л., 1961.
2. Сакулиной Н.П. Методика обучения рисованию, лепке и аппликации в детском саду. - М., 1966.
3. Баженова И.Н., Амонашвили Ш.А., Лысенкова С.Н., Волков И.П. ж.б. Педагогикалык изденүү. - Ф., 1989.
4. Ж.С.Сыдыгалиев. Сүрөттү окутуунун байыркы методдору. - Б., 2009.
5. М.Ц.Рабинович. Пластическая анатомия человека, четвероногих животных и птиц. - М., 1978.

Рецензент: д.пед.н., профессор Калдыбаева А.Т.

¹ Рабинович М.Ц. Пластическая анатомия человека, четвероногих животных и птиц. - М., 1978. - С. 179.